

TIMBRO

Sakligheten i SVT och SR
– en granskning av Granskningsnämnden

Mats Olin och Erik Thyselius

TIMBRO • Mars 2016

Rapporten är författad av MATS OLIN och ERIK THYSELIUS på Timbro
Medieinstitut. Författarna vill rikta ett varmt tack till Alexandra
Ivanov för hennes arbete med research till flera av de fall som tas upp
i rapporten.

© Författarna och Timbro 2016

ISBN 978-91-7703-011-99-5

www.timbro.se

info@timbro.se

Innehåll

SAMMANFATTNING • 4

INLEDNING • 5

DETTA ÄR GRANSKNINGSNÄMNDEN – FRÅN MYNDIGHETENS HEMSIDA • 8

Granskningsnämnden för radio och tv – uppdraget • 8

SAKLIGHET ENLIGT PROGRAMBOLAGEN • 10

ANALYS OCH DISKUSSION • 11

Ett par tankar om opartiskhet • 13

Behövs GRN? • 14

METOD OCH MATERIAL • 15

Case 1: SR dömer ut reform för andrahandsuthyrning utan saklig grund • 16

Case 2: SR rapporterar missvisande om ökning av visstidsanställningar • 19

Case 3: SVT anklagar Volvo för att undvika att betala bolagsskatt • 22

Case 4: SVT pekar ut företag som ”ockrare” • 25

Case 5: SVT rapporterar missvisande om tillgängligheten till medicin • 28

Case 6: SR rapporterar missvisande om fattiga som inte har råd med medicin • 31

Case 7: SR anklagar forskare för att ha begått ett brott • 33

Case 8: SVT rapporterar missvisande om apotek och preventivmedel • 35

Sammanfattning

Granskningsnämnden för radio och TV (GRN) misslyckas i sitt uppdrag att bedöma om SVT och SR lever upp till kravet på saklighet. Kravet innebär att uppgifter som är av betydelse ska vara korrekta och att inslag får inte vara vilseledande, till exempel genom att betydelsefulla uppgifter utelämnas.

Rapporten konstaterar att Granskningsnämnden fattar beslut om sakligheten utan att göra en av oberoende utredning av sakläget. Granskningsnämnden utgår från att den framställan som görs av anmälaren respektive programföretaget räcker för att sakligheten ska vara möjlig att bedöma. Granskningsnämnden genomför inte den mer ambitiösa kontroll av sakläget, som skulle krävas för att på rimlig grund kunna konstatera om anmälda inslag uppfyller saklighetskravet eller inte. I de åtta fall som undersöks närmare i denna rapport kan följande problem observeras:

- Friande beslut har fattats trots att sakläget inte blivit tillfredsställande klarlagt, ibland till och med felaktigt beskrivet i de handlingar som ligger till grund för beslutet. Det kan bero på att vare sig anmälaren eller programföretaget har försett nämnden med ett tillräckligt uttömmande eller ens korrekt underlag.
- Det räcker i princip att programföretaget i sitt yttrande anför att den aktuella sakuppgiften kommer från en trovärdig källa för att nämnden ska fria. Men programföretagen ger i yttranden i vissa fall en felaktig bild av källäget, exempelvis genom att på ett missvisande sätt referera till källor som kan vara muntliga eller uppgifter som publicerats i andra medier.
- Även när sakläget tycks vara korrekt beskrivet i beslutsunderlaget så kan publiceringar som sammantaget ger en skev eller till och med felaktig beskrivning av sakläget frias. Granskningsnämnden gör då bedömningen att det sakliga fel som förekommit inte har en tillräckligt viktig betydelse för att kravet på saklighet ska anses ha brutits. Rapporten presenterar fall där den slutsatsen kan ifrågasättas.

Rapportens övergripande slutsats är att systemet med en granskningsnämnd som garant för att programföretagens sändningar kännetecknas av saklighet inte fungerar. Det går inte att trovärdigt slå fast i vilken mån SVT och SR uppfyller kravet på saklighet med rådande modell för granskning.

Inledning

När Sveriges Radio (SR) och Sveriges Television (SVT) anklagas för att inte leva upp till kraven på opartiskhet och saklighet slutar diskussionen ofta med ”Granskningsnämnden för radio och TV” (GRN). Programföretagen menar att de lever upp till kraven och att den som har synpunkter kan anmäla till GRN, som sällan faller. Case closed.

Chefer på SVT och SR menar att det faktum att GRN så sällan faller är ett tydligt bevis på att reglerna i det stora hela följs. Så här svarade Sveriges Radios VD Cilla Benkö i en intervju hösten 2015 i magasinet Neo¹ på frågan om det skulle vara ett problem för journalistiken om en överväldigande majoritet av journalisterna sympatiserade med röd-gröna partier:

Det skulle vara ett problem om vi inte skulle klara av opartiskhetskravet och det skulle märkas i vår rapportering. Om lyssnarna skulle få en vinklad journalistik skulle det vara ett problem. Men återigen: 425 unika anmälningar till Granskningsnämnden i fjol, åtta fällningar, två handlade om opartiskhet och saklighet varav två olika nyhetsinslag på två olika lokala kanaler. Vi klarar vårt uppdrag och det är för mig det viktigaste.

I hög grad går kraven saklighet och opartiskhet in i varandra: är det partiskt är det ofta osakligt och vice versa. Om väsentliga uppgifter utelämnas är det ofta både partiskt och osakligt.

Så här skrev SVT:s programdirektör Robert Olsson i en artikel i Expressen² i september 2015 som svar på påståendet att SVT skulle vara vänstervridet:

Allt vi sänder kan prövas av Granskningsnämnden. De senaste åren har det kommit in ungefär tusen anmälningar per år och ändå fälldes vi bara för 13 fall förra året. Som mest under den senaste tioårsperioden har SVT fällt i 20 fall på ett år och som lägst i tio.

Där skulle diskussionen om opartiskhet och saklighet kunna ta slut.

Men det faktum att ytterst få anmälningar leder till fällande beslut är en väckarklocka. Vad beror det på? Är allmänheten dum? Förstår folk inte vad saklighet betyder? Gör SVT och SR extremt sällan misstag? Är SVT och SR i själva verket mästare på den svåra konsten att nyansera och komplett berätta om vad som händer i världen?

Självklart finns det en del ”haverister” vars anmälningar kan bli många och ovidkommande, men även om dessa anmälningar skulle räknas bort återstår mängder som har relevans.

År 2015 inkom 2 841³ anmälningar till GRN, som ledde till 1 446 granskningsärenden. Skillnaden beror på att ett inslag som blivit anmält av flera olika personer räknas som *ett* ärende. Dessa ärenden kan i sin tur handla om alltifrån osaklighet, opartiskhet, respekt för pri-

1. <<http://magasinetneo.se/artiklar/vi-klarar-vart-uppdrag/>>, läst 2016-03-29.

2. <<http://www.expressen.se/debatt/nej-svts-journalistik-ar-inte-vansterinriktad/>>, läst 2016-03-29.

3. Uppgifter från Myndigheten för press, radio och TV.

vatlivet eller någon annan av de regler som GRN prövar. Det finns två beslutsnivåer inom GRN: ordförandebeslut och nämndbeslut. Enklare ärenden kan avgöras direkt av ordföranden, medan övriga ärenden skickas vidare till Granskningsnämnden. Ett beslut kan vara antingen fällande, friande eller friande med kritik.

Av de 1 446 ärenden GRN hanterade 2015 skrevs nästan hälften av direkt, exempelvis på grund av att de behandlade något som GRN inte prövar, och därmed genomfördes ingen granskning. GRN för endast statistik på anmälningens grund på de ärenden som går upp till prövning. Det går alltså inte att veta hur många av de ursprungliga 2 841 anmälningarna eller 1 446 ärendena som gällde kravet på saklighet.

För SVT och SR gäller följande: GRN fattade 2015 beslut i 222 ärenden om saklighet gällande inslag som sänts av de båda programbolagen.

68 ärenden gällde inslag som sänts i SR, varav 53 avgjordes direkt av ordföranden och 15 av nämnden. Två inslag fälldes och ett friades med kritik. Övriga ärenden friades.

154 ärenden gällde inslag som sänts av SVT. 111 ärenden avgjordes på ordförandenivå och 43 ärenden avgjordes av nämnden. Fyra inslag fälldes på saklighetsgrund och sju inslag kritiserades. Resten friades.

Av 222 ärenden i GRN gällande saklighet fälldes alltså vid sex tillfällen, det vill säga i 2,7 procent av fallen.

Av anmälningarna till Pressombudsmannen 2015 ledde knappt 10 procent till fällning. Reklamombudsmannen faller i närmare hälften av fallen. JO riktade kritik i 7 procent av samtliga tillsynsärenden, inräknat sådana som avskrivs utan utredning.

Även om jämförelser av detta slag är problematiska eftersom skillnaderna i beslutsfattandet är mycket stora, så är den låga fällandenivån i GRN på 2,7 procent något att uppmärksamma. Man kan fråga sig varför allmänheten har så svårt att förstå vad reglerna handlar om, som leder till att 97 procent.

En annan förklaring skulle kunna vara att reglerna är något så när klara och begripliga, men att tillämpningen inte överensstämmer med hur reglerna är beskrivna. Och efter att under många år ha studerat en rad beslut i GRN infinner sig frågan: Hur kan GRN fria när mycket är fel i ett inslag? Inte någon oväsentlig siffra eller en ofullständigt återgiven källa, utan grundläggande fel som gör att hela förståelsen av ämnet förvanskats.

Man kan fråga sig – bland annat mot bakgrund av casen i denna rapport – om GRN tar anmälningarna på allvar. Anmälningar som har giltighet avfärdas uppenbarligen utan någon ordentlig motivering.

Man skulle kunna tro att GRN för allmänhetens och publikens talan gentemot SR och SVT. Att GRN är på kritikernas sida och företräder allmänintresset gentemot programföretagen, utifrån väl definierade regler och praxis. En gissning är att en stor del av allmänheten uppfattar GRN:s uppdrag ungefär så.

Pressombudsmannen (PO) och Pressens Opinionsnämnd (PON) har ett sådant uppdrag⁴: PO ska hjälpa personer som känner sig utsatta för oförsvarliga publicitetsskador genom det som skrivits om dem i tidningar. PON är sammansatt så att allmänhetens representanter tillsammans med ordföranden – som är en domare – ska vara lika många som representanterna för pressen. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst.

Men så är inte GRN:s uppdrag utformat och här har allmänheten en betydligt svagare ställning. GRN:s uppdrag från politikerna är inte i första hand att företräda allmänheten, utan att bedöma om sändningstillståndens krav uppfylls. Det är en väsentlig skillnad. Allmänheten kommer in som en resurs för GRN, som utnyttjar allmänhetens tips för att få upp ögonen för relevanta publiceringar att pröva.

Det är alltså en myndighetsprövning av journalistik som sker på politikernas uppdrag. Men ingen politiker i ledande ställning har såvitt Timbro Medieinstitut (TMI) känner till det senast decenniet intresserat sig genom debatter, uttalanden eller motioner för frågan om hur GRN sköter sitt uppdrag gällande saklighet och opartiskhet. Det trots att frågan om SR och SVT:s förmåga att leva upp till kraven är något som engagerar mängder med medborgare.

Det händer även att journalister avfärdar kritik mot enskilda inslag med motiveringen att de friats i GRN. Sveriges Radio-journalisten Alexander Gagliano återkom i en intervju med Timbro Medieinstitut⁵ gång på gång till det faktum att GRN friat, som svar på den kritik som riktades mot ett inslag han gjort. ”Som du har läst i Granskningsnämndens beslut så har ju vi friats där”, och liknande svar gav Gagliano på olika kritiska frågor om inslaget.

Det är inte konstigt att journalister lutar sig mot besluten i GRN. Det är den viktigaste utvärderingen som sker, och den sker på riksdagens och regeringens uppdrag av en statlig myndighet med domare som ordförande. Granskningen av program och möjligheten att anmäla och få program fällda är en viktig komponent i det allmänna förtroende för verksamheten som programföretagen är extremt måna om att bygga. Det påverkar i slutändan debatten om public service och programföretagens uppdrag och resurser. Det leder till frågor om vad saklighet egentligen betyder i lagstiftarens mening och hur begreppet tolkas av GRN. Och det leder till frågan om hur processen ser ut när GRN fattar beslut. Lever GRN upp till de krav som lagstiftaren ställt? De statliga myndigheterna granskas av Riksrevisionsverket men någon fördjupad revision av Myndigheten för press, radio och TV med avseende på GRN har dock inte genomförts.

4. <<http://po.se/om/po2/instruktion-foer-po>>, läst 2016-03-29.

5. <<https://www.youtube.com/watch?v=J4yoCY9Lxc&feature=youtu.be>>, läst 2016-03-29.

Förhoppningsvis kan denna rapport bidra till diskussionen om hur journalistik ska kontrolleras och utvärderas av domstolar, av myndigheter och genom självreglering.

Detta är Granskningsnämnden – från myndighetens hemsida⁶

Inom Myndigheten för press, radio och tv finns granskningsnämnden för radio och tv som ett självständigt beslutande organ. Nämnden prövar om innehållet i radio- och tv-program följer de regler som finns för sändningarna.

Granskning sker antingen genom att tittare och lyssnare anmäler ett program eller på nämndens egna initiativ. Av alla anmälningar som kommer in är det bara några som bedöms av hela nämnden. Ärenden som tas upp i nämnden är ofta mer komplicerade eller är principiellt viktiga.

I granskningsnämnden sitter en ordförande, sex ledamöter samt fyra ersättare. Samtliga är utsedda av regeringen. Ordföranden i nämnden ska vara eller ha varit domare. Myndigheten fungerar som ett kansli åt granskningsnämnden och vi tar emot alla anmälningar från allmänheten och bereder ärenden till nämnden.

Granskningsnämnden för radio och tv – uppdraget

SVT, SR och andra etermedieföretag måste vara sakliga i sin rapportering. Det har riksdagen bestämt och det är reglerat i sändningstillstånden. Uppdraget att se till att kravet efterlevs har givits till Granskningsnämnden för radio och TV (GRN) som självständigt prövar om programföretagen följer reglerna om saklighet och en rad andra regler, till exempel krav på opartiskhet. Genom besluten i GRN bildas praxis som ger begreppet saklighet ett konkret innehåll.

Så här definierar GRN begreppet saklighet:

Uppgifter som är av betydelse ska vara korrekta. Inslag får inte vara vilseledande, till exempel genom att betydelsefulla uppgifter utelämnas. Om programföretaget har gjort en rimlig kontroll före sändning och uppgifter senare visar sig vara felaktiga, så strider inte inslaget mot kravet på saklighet. En felaktig sakuppgift måste dock alltid rättas när det är befogat.

Saklighet handlar alltså om att uppgifter som är viktiga i *sammanhanget* ska vara korrekta, och att *uppgifter som inte är väsentliga får utelämnas*. Det handlar om en *helhetsbedömning* där det är uppgifters betydelse och i vilken grad de eventuellt har brister, som sammanlagt bedöms. Om programföretaget gjort en *rimlig kontroll* av uppgifter och samman-

hang, så kan brister i sakligheten ändå accepteras. Någon närmare definition av vad begreppet saklighet betyder har dock inte gjorts, förutom den praxis som GRN tillämpar:

Programföretagen ska följa de krav och regler som finns och myndigheten kontrollerar detta genom sin tillsyn, bland annat genom granskningsnämndens arbete. Nämnden tillämpar de uppsatta reglerna och genom sina beslut skapas kontinuerligt vägledande beslut, även kallat praxis.

På GRN:s hemsida finns ett beslut publicerat som visar hur nämnden har tillämpat kravet på saklighet:

Kluset land – ingen är vän med en fattig, P1

Programmet i P1 handlade om Frida i Malmö och hur det är att inte ha en fast anställning. Nämnden konstaterade att för sammanhanget väsentlig information om Fridas faktiska levnadsvillkor utelämnades i programmet, särskilt att hon ägde en bostadsrätt. Mot bakgrund av att Fridas ekonomiska förutsättningar var centrala för programmets framställning ansåg nämnden att utelämnandet av informationen om att Frida ägde en bostadsrätt medförde att programmet blev så vilseledande att det stred mot kravet på saklighet.⁷

Nästan alla beslut i GRN är dock mycket kortfattade utan några utförligare beskrivningar av hur nämnden resonerat för att bedöma sakligheten. GRN har givit ut praxissamlingar när det gäller beslut angående exempelvis opartiskhet, men inte när det gäller saklighet.

GRN tar i sin bedömning in underlag från i huvudsak två håll: anmälaren och det anmälda programföretaget. Enligt GRN finns det möjlighet att ta in uppgifter från ytterligare källor – vilket ska ha skett exempelvis när det gällde att bedöma vad ordet ”ockupation” betyder – men det sker ytterst sällan. TMI har de senaste åren gått igenom runt 100 beslut varav endast ett enda inkluderade underlag från andra än anmälare och anmälda programföretag.

GRN förlitar sig nästan uteslutande på att allmänheten anmäler relevanta publiceringar. GRN använder allmänheten som ”tipsare” för att få ögonen på principiellt intressanta fall att granska. Nämnden kan även ta egna initiativ till granskning, men det är mycket sällsynt när det gäller att pröva saklighet. Det hände exempelvis 2012 angående HPV-vaccinet Gardasil i P3 Nyhetsguiden och Vetenskapsradion. GRN gjorde då något mycket ovanligt och använde en publicering i ett annat radioprogram, Medierna i P1, som underlag för sitt beslut.

Det kan slås fast att GRN nästan undantagslöst fattar beslut om sakligheten i publiceringar utan att göra en av anmälare och anmäld oberoende utredning av sakläget. GRN utgår från att den framställan som görs av anmälaren respektive programföretaget räcker för att sakligheten ska vara möjlig att bedöma. GRN genomför därmed inte den ambitiösa kontroll av sakläget, som skulle krävas för att på rimlig grund

GRN genomför därmed inte den ambitiösa kontroll av sakläget, som skulle krävas för att på rimlig grund kunna konstatera om anmälda inslag uppfyller saklighetskravet eller inte.

””

7. <<http://www.radioochtvtv.se/sv/att-sanda/krav-och-regler/tillamplig-av-regler/>>, läst 2016-03-29.

kunna konstatera om anmälda inslag uppfyller saklighetskravet eller inte.

GRN utgår också från att programföretagen lämnar korrekta uppgifter om sakläget, exempelvis vad de källor som har använts i anmälda inslag har anfört. GRN gör inga kontroller av att programföretagets uppgifter angående källorna är korrekta.

Saklighet enligt programbolagen

Programbolagen gör egna tolkningar av vad saklighet innebär, och det är inte förvånande med tanke på hur utvecklade resonemangen är från lagstiftarens och GRN:s sida.

Så här väljer SVT att definiera sitt uppdrag:

Det är du som via radio- och tv-avgiften betalar för att vi ska finnas. Vi gör program om alla och för alla i Sverige. För tv-avgiften får du program som är oberoende, opartiska och sakliga. I Sverige är det bara public service som har det uppdraget. Vårt uppdrag är inte att tjäna pengar. Vi behöver inte göra program som lockar annonsörer. Det ger oss en frihet och ett ansvar.⁸

Under överskriften ”Publiceringsregler” skriver SVT följande om saklighet:

I SVT:s sändningstillstånd anges att sändningsrätten ska utövas opartiskt och sakligt samt med beaktande av att en vidsträckt yttrandefrihet och informationsfrihet ska råda i televisionen.

Kravet på saklighet består av tre delar:

- Uppgifterna ska vara sanna, faktakontrollen är avgörande.
- Uppgifterna ska vara relevanta för det valda ämnet och inte ofullständiga.
- SVT ska sända en rättelse om en felaktig uppgift förekommit i ett program. Observera att kravet också gäller det som visas i bild!⁹

Sveriges Radios ”public service-handbok”¹⁰ är till för medarbetarna och innehåller mera utförliga resonemang och en mängd ”råd och riktlinjer”, bland annat när det gäller saklighet under rubriken ”källkritik”:

Vi ska vara noggranna med att kontrollera våra källor. Journalistik är konsten att verifiera. I inslag och program som bygger på anonyma källor bör vi ha minst två av varandra oberoende källor. I den mån det är möjligt ska vi själva kontrollera uppgifter från andra medier innan vi sprider dem vidare. Detta gäller både svenska och internationella medier och nyhetsbyråer. Vi måste kontrollera fakta som förs vidare från ett inslag eller program till ett annat så att vi vet att uppgifterna är korrekta innan de används på nytt. Verkligheten kan ha sprungit förbi oss.

Och vidare angående statistiska uppgifter:

8. <<http://www.svt.se/omsvt/fakta/public-service/hej-kara-tv-tittare>>, läst 2016-03-29.

9. <http://www.svtb2b.se/?page_id=107>, läst 2016-03-29.

10. <<http://sverigesradio.se/diverse/appdata/isidor/files/3113/14620.pdf>>, läst 2016-03-29.

Rapportering kring statistik kan lätt bli fel. Vi ska vara försiktiga med att dra slutsatser utifrån statistik som kan tolkas på fler än ett sätt. Använder vi ett statistiskt underlag ska vi alltid redovisa källan så att publiken själv kan kontrollera de fakta vi redovisar. Vi ska också sätta in statistik och risker i ett sammanhang så att vi inte i onödan skrämmer publiken, särskilt gäller det statistik som rör hälsa och kriminalitet.

Analys och diskussion

Det krävs goda kunskaper om saken för att kunna bedöma om något är sakligt beskrivet eller inte. Det kan låta självklart. Men GRN gör inga utredningar av saken utan förlitar sig på de uppgifter som anmälare och programföretag lämnar, som inte alltid ger en komplett eller ens korrekt bild av saken och som måste ses som partsinlagor. Underlaget riskerar därför att bli ofullständigt eller till och med felaktigt. Därmed finns inte tillräckliga förutsättningar för att besluten i GRN ska hålla en godtagbar kvalitet.

Timbro Medieinstitut kan konstatera att de undersökta besluten i denna rapport ger exempel på tre problem:

- Friande beslut har fattats av GRN trots att saken inte blivit tillfredsställande klarlagt, ibland till och med felaktigt beskrivet i de handlingar som ligger till grund för beslutet. Det kan bero på att vare sig anmälaren eller programföretaget har försett GRN med ett tillräckligt uttömmande eller ens korrekt underlag.
- Det räcker i princip att programföretaget i sitt yttrande anför att den aktuella sakuppgiften kommer från en trovärdig källa för att GRN ska frias. Men programföretagen ger i yttranden till GRN i vissa fall en felaktig bild av källan, exempelvis genom att på ett missvisande sätt referera till källor som kan vara muntliga eller uppgifter som publicerats i andra medier.
- Även när saken tycks vara korrekt beskrivet i beslutsunderlaget så kan publiceringar som sammantaget ger en skev eller till och med felaktig beskrivning av saken frias. GRN gör då bedömningen att det sakliga fel som förekommit inte har en tillräckligt viktig betydelse för att kravet på saklighet ska anses ha brutits. Vi presenterar fall där den slutsatsen kan ifrågasättas.

Rapportens övergripande slutsats är därmed att systemet med en granskningsnämnd som garant för att programföretagens sändningar kännetecknas av saklighet inte fungerar. Det går därför inte baserat på GRN:s beslut att slå fast om SVT och SR.

I de beslut som har studerats i denna rapport har bland annat följande observerats:

- Som stöd för sin publicering refererar SR till vad en politiker skrivit och sagt i andra publiceringar, men referaten är kraftigt missvisande för att inte säga vilseledande. GRN menar att Sveriges Radio i sitt yttrande visat grund för det som påstods i sändningen och friar. (SR dömer ut reform för andrahandsutyrning utan saklig grund)

Rapportens övergripande slutsats är därmed att systemet med en granskningsnämnd som garant för att programföretagens sändningar kännetecknas av saklighet inte fungerar. Det går därför inte att trovärdigt slå fast att SVT och SR uppfyller kravet på saklighet.

””

- SR väljer i sitt yttrande ut mätpunkter i en dataserie som stödjer den publicistiska vinkeln i det anmälda inslaget, men som ger en missvisande bild av verkligheten. De missvisande mätpunkterna ligger också till grund för den rättelse som sändes. GRN friar utan att kommentera saken. (SR rapporterar missvisande om visstidsanställningar)
- SVT pekar i en sändning ut ett företag som ockrare. I sitt yttrande bemöter SVT anmälan med att det tydligt framgår att företaget inte har fällts för brottet, men bemöter inte frågan om grunden för ockeranklagelsen. GRN konstaterar att inslaget kunde ge intrycket av att företagets räntor var problematiska ur ett juridiskt perspektiv men friar, och menar att företaget medverkade i inslaget och fick kommentera räntesatserna. Företaget fick dock inte bemöta den ogrundade ockeranklagelsen. (SVT pekar ut företag som "ockrare")
- SVT ger i ett inlägg en entydig bild av att ett företag trixat med skattebetalningar, men argumenterar i sitt yttrande för att det inte var SVT:s avsikt att skapa ett intryck av att företaget försökt komma undan skatt. GRN tycker att SVT:s beskrivning i inslaget är "något förenklad" och att uttalandet att företaget infört "ett nytt sinnrikt skattesystem" var tillspetsat, men friar. (SVT anklagar Volvo för att undvika att betala bolagsskatt)
- En SR-reporter säger i sändning att en forskare har begått ett lagbrott. SR anger i sitt yttrande att källor har sagt att forskning har bedrivits olagligt. Vid TMI:s kontroll menar källorna att de inte uttalat sig på det sätt som SR anför. GRN – som inte kontrollerar vad källorna sagt – konstaterar att "ord står mot ord", och menar att saken därför inte kan bedömas. Vidare är den lagstiftning som SR hänvisar till sannolikt inte relevant för den aktuella forskningen, och brottsanklagelsen är i så fall definitivt ogrundad. Utan att göra en bedömning av rättsläget friar GRN. (SVT anklagar forskare för att ha begått ett brott)
- SVT berättar om ett apotek som på felaktiga grunder nekat utlämning av ett förskrivet läkemedel. Men de berättar inte, trots att SVT hade informationen, att händelsen är prövad av Läkemedelsverket som friade apoteket. SVT menar i sitt yttrande att det inte var "relevant att i detalj redovisa alla omständigheter kring receptanteckningen...". SVT har i inslaget inte namngivit apoteket, men givit tillräcklig information för att allmänheten skulle kunna identifiera ägaren. GRN menar i sitt friande beslut att även om det inte gavs en fullständig bild av omständigheterna så strider det inte mot kravet på saktighet, och nämnden påpekar också att inget enskilt apotek pekades ut. (SVT rapporterar missvisande om apotek som nekar unga preventivmedel)
- – SR berättar att fattiga är utelämnade till välgörenhet för att kunna betala för mediciner. Anmälaren menar att detta är ett sakfel eftersom lagen ger rätt till kommunalt ekonomiskt bistånd, vilket är sakligt korrekt enligt gällande lagstiftning. Inget yttrande från SR finns i beslutsunderlaget och GRN friar utan motivering. (SR rapporterar missvisande om fattiga som inte har råd med medicin)
- SVT gör gällande att tillgängligheten på receptbelagda mediciner har försämrats efter avregleringen, men inga belägg presenteras. Utan att inhämta yttrande från SVT friar GRN, och hänvisar till vad Reumatikerförbundets ordförande sade i inslaget: "I inslaget intervjuades bland annat en företrädare för Reumatikerförbundet som ansåg att det hade blivit svårare att få tag på receptbelagda mediciner", skriver GRN. Det är en felaktig beskrivning av vad ordföranden i Reumatikerförbundet sade. (SVT rapporterar missvisande om tillgängligheten till medicin)

Man kan konstatera att programföretagens yttranden i flera fall är vinklade partsinlagor (i likhet med många anmälningar) som syftar till att argumentera för programföretagets intressen, snarare än att klarlägga saken. Programföretagen gör en argumentation som syftar till att underbygga sakens saklighet i de ursprungligen publicerade uppgifterna, snarare än att förutsättningslöst klarlägga saken eller kritiskt granska sina egna redaktioners arbete. Programföretagens yttranden kan därför knappast ensamma utgöra grund för en objektiv bedömning av saken, men det gör de ändå.

Mot bakgrund av dessa slutsatser måste besluten i GRN ifrågasättas. Det som nämnden är satt att pröva – sakligheten – kan inte bedömas utan en ordentlig genomlysning av saken. Ändå görs ingen sådan.

Med den metod som GRN använder finns ingen effektiv kontroll av att programbolagen följer kravet på saklighet som regering och riksdag ställt upp. Det går inte att dra slutsatsen att de få fällningarna i GRN är ett bevis på att SVT och SR lever upp till kraven.

De som drabbas av bristerna är dels de som i publiceringarna pekas ut som exempelvis brottsliga, misslyckade eller tvivelaktiga, dels allmänheten/publiken som blivit felinformerad.

Ett par tankar om opartiskhet

När det gäller opartiskheten har Timbro Medieinstitut tidigare uppmärksammat hur den prövningen fungerar i Granskningsnämnden. GRN gör i princip aldrig granskningar av flera oberoende publiceringar i samma ämne utspridda över en längre tid. Det är oklart varför, eftersom nämnden formellt har den möjligheten. Ett problem med opartiskheten är hur SR och SVT över tiden ständigt återkommer till vissa problemformuleringar, men avstår från andra relevanta perspektiv.

Det gör att nämndens prövning av opartiskhet kan ifrågasättas, eftersom det ofta är just ett ensidigt urval av problemformuleringar och källurval över tid, i många inslag, som är problematiskt. Det kan vara naturligt att enskilda inslag lutar starkt åt något håll i en tydlig vinkel, men inte att nio av tio har samma tendens, när andra perspektiv är relevanta för att förstå sammanhanget.

Ett aktuellt exempel på detta är SR:s rapportering av tomtoccupazione i Malmö hösten 2015, som TMI tidigare har skrivit om. Ett perspektiv dominerade totalt i Sveriges Radios rapportering, medan andra, minst lika relevanta, perspektiv saknades helt. Sveriges Radio Malmöhus nyhetschef David Rasmusson var delvis självkritisk när TMI intervjuade honom.¹¹

SR anmäldes till GRN av en privatperson som menade att rapporteringen i Sveriges Radio Malmöhus var snedvinklad från och med att det stod klart att Malmö stad beslutat att lägret skulle rivas, att det enbart var ”vänsterradikala” som fått komma till tals och att ”P4 Radio

11. <<http://timbro.se/timbro-medieinstitut/artiklar/ensidigt-om-tomtoccupazione-i-malmo>>, läst 2016-03-29.

Malmöhus har varit partiska dvs inte skött sina åtagande enligt Sveriges Radios regler”.

Ordföranden i GRN beslutade att inte pröva anmälan över huvud taget. Det ges ingen närmare förklaring annat än det standardmässiga ”autosvaret” i ett mejl till anmälaren:

Anmälningar och synpunkter från allmänheten är viktiga som underlag för nämndens tillsynsarbete. Enligt Myndigheten för radio och tv:s instruktion ska nämndens granskning främst avse de anmälningar vars prövning bidrar till effektiv kontroll och en god efterlevnad av gällande regler. Frågor av principiell betydelse eller som berör en enskilds personliga intressen eller liknande intressen för företag ska dock alltid prövas. För att effektivt utnyttja myndighetens och granskningsnämndens resurser behöver dock nämnden prioritera vissa anmälningar. Detta innebär att alla anmälningar inte kan prövas.

Behövs GRN?

SR, SVT och Tidningsutgivarna (TU) med flera, har gemensamt via branchorganisationen Utgivarna föreslagit att Myndigheten för radio och TV ska fråntas uppgiften att granska bland annat saktlighet och opartiskhet som i stället ska läggas på en medieombudsman.¹² Medieombudsmannen skulle vara en variant på Pressombudsmannen, och inte en myndighet.

Utgivarnas motiv till förslaget är i första hand att systemet för etisk prövning av medier ska bli mera heltäckande och enklare att förstå för allmänheten. Förslaget lämnades till regeringen för snart ett år sedan, men inget tycks ha hänt och Utgivarna protesterar nu mot den långsamma hanteringen.

Det kan också på principiella grunder ifrågasättas om det är lämpligt att en myndighet bedömer journalistik på det sätt som sker i GRN. Det borde vara självklart att medier – med grundlagar som både skydd och gränssättning för vad som får publiceras – ska kunna agera helt oberoende av den politiska makten. Så är det inte eftersom den politiska makten genom GRN lägger sig i vad som får publiceras utöver vad grundlagarna reglerar.

Eftersom politiker vet att det är olämpligt att de lägger sig i journalistiken, men ändå gör det via GRN, har ett mycket ambivalent förhållande skapats. Politikerna både vill och vill inte styra. Det är inget bra utgångsläge för en effektiv förvaltning.

Det skulle kunna bli bra med en Medieombudsman, men då krävs det inte bara en organisatorisk förändring utan även en översyn av hur reglerna tillämpas, det har den här rapporten visat.

Det finns i dag ett par fördelar med GRN jämfört med Pressombudsmannen/Pressens Opinionsnämnd, och dessa måste värnas vid en eventuell förändring:

12. <<http://www.utgivarna.se/pressrum/pressmeddelanden/337-historiskt-beslut-for-medietiken>>, läst 2016-03-29.

- Till GRN kan vem som helst anmäla vilka inslag som helst. Till Pressombudsmannen kan bara den som är personligen berörd anmäla, och bara i vissa specifika fall juridiska personer. Det gör att flera fall – exempelvis några i denna rapport – inte hade prövats alls om Pressombudsmannens principer gällt.
- Handlingar i GRN blir offentliga, medan huvuddelen av Pressombudsmannens beslut hemlighålls, det vill säga de som avskrivs utan att behandlas i Pressens Opinionsnämnd. Konkret innebär det att en motsvarande analys av PO-beslut – liknande den som gjorts av GRN-beslut i denna rapport – inte låter sig göras, vilket är en klar brist.

Metod och material

TMI har, med hjälp av sökmotorn på GRN:s hemsida, valt ut åtta relevanta fall (case) som rör frågan om saklighet. Samtliga beslut har varit friande. I en del av fallen har flera sakfrågor anmälts, och TMI har då fokuserat på den sakfråga som bedömts vara central för att avgöra sakligheten i de aktuella besluten. TMI har i de fallen gjort en utredning av varje utvald sakfråga, och har strävat efter att nå en så korrekt bild som möjligt. Utredningsarbetet har huvudsakligen bestått av att kontrollera de källor som angivits i programföretagens yttranden och att från andra relevanta källor nå ökad klarhet.

Att utreda sakläget kan kräva en omfattande utredning. Det är möjligt att TMI i detta arbete inte har nått ända fram till en tillfredsställande beskrivning av sakläget. Det skulle i så fall stärka vår slutsats: om inte TMI:s utredning är tillräcklig, så är definitivt inte GRN:s det.

Varje fall inleds med en kort sammanfattning av bristerna i GRN:s bedömning följt av en beskrivning av själva inslaget, en beskrivning av anmälan, sammanfattning av yttrandet från SR eller SVT¹³, GRN:s beslut, TMI:s utredning av sakläget och till sist en sammanfattande kommentar.

Materialet för varje case utgår från de allmänna handlingar som finns tillgängliga hos Myndigheten för radio- och TV. För att utreda sakläget har TMI utgått från de källor som anges i anmälares respektive programbolagens inlagor, nyhetsartiklar, utredningar och intervjuer. Källmaterialet kan dels begäras ut av Myndigheten för radio och TV och dels återfinnas i noter.

13. I vissa fall har inte GRN begärt in ett yttrande från SR eller SVT.

Case 1: SR dömer ut reform för andrahandsuthyrning utan saklig grund

Inslag om misslyckad reform för andrahandsuthyrning. Sämt 2015-02-05 i Ekonyheterna och Stockholmsnytt i P4 Stockholm.

Sammanfattning

Som stöd för sin publicering refererar Sveriges Radio till vad en politiker skrivit och sagt i andra publiceringar, men referaten är kraftigt missvisande, för att inte säga vilseledande. GRN menar att Sveriges Radio i sitt yttrande visat grund för det som påstods i sändningen och friar.

Inslagen

I inslagen konstaterar SR att den förra regeringens reform att förenkla för andrahandsuthyrning inte uppnått sitt syfte, nämligen att få ned hyrorna för andrahandslägenheter. I de anmälda inslagen säger reportrarna följande:

Ekonyheterna 2015-02-05

– Regeringen öppnar för att förändra uthyrningsreglerna på bostadsmarknaden. Den förra regeringen genomförde flera åtgärder för att underlätta andrahandsuthyrning med tanke att det skulle pressa ned andrahandshyrorna men P4 Radio Stockholms granskning visar att så har det inte blivit, tvärt om har andrahandshyrorna ökat kraftigt på Stockholms bostadsmarknad.

Stockholmsnytt 2015-02-05

– De senaste dagarna så har P4 Radio Stockholm granskat den överhettade bostadsmarknaden och det visar sig att förra regeringens åtgärder för att öka utbudet och minska hyrorna inte fungerat som det var tänkt. Det finns något fler bostäder som hyrs ut nu men hyresnivåerna har inte dämpats. De har i stället ökat så mycket att det på flera håll börjat köpas lägenheter bara för att hyras ut dyrt med vinst.

Anmälan

Anmälaren anser att SR felaktigt utmålade förändringen av reglerna för andrahandsuthyrning som ett misslyckande, och hänvisade till en krönika i Expressen av Patrik Kronqvist.¹⁴ I krönikan kritiserar Kronqvist SR:s rapportering och skriver följande: "(S)yftet med lagändringarna var aldrig att hyrorna skulle bli lägre – det är en ren halmgubbe. Tanken var i stället att fler lägenheter skulle frigöras när ägarna fick lov att även kompensera sig för kapitalkostnader."

SR:s yttrande

SR anför att syftet med reformen om andrahandsuthyrning var att få fram fler lediga bostäder, som i sin tur skulle leda till att hyresnivåerna

14. <<http://www.expressen.se/ledare/bostadsministern-gar-pa-srs-hyresbluff/>>, läst 2016-03-29.

skulle påverkas. Stödet för detta påstående är två citat från dåvarande bostadsministern Stefan Attefall i Expressen Debatt respektive en intervju med Svenska Dagbladet (SvD): ”Om fler bostäder blir tillgängliga motverkas också höga hyror ...” (Expressen)¹⁵ samt ”Och ju fler lägenheter vi får ut kommer det också motverka orimliga hyror” (SvD).¹⁶

SR menar att detta i dagligt tal skulle kunna formuleras som att hyrorna skulle ”minska” respektive ”pressas ned”, vilket var de exakta formuleringar som användes i inslagen. Dagen innan de anmälda inslagen sändes intervjuades även Attefall i P4 Stockholm och ska då, enligt SR, *uttryckligen* ha sagt att tanken med reformen skulle ha varit att dämpa hyresutvecklingen.¹⁷

SR anför vidare att Stockholms Handelskammare var en av de bedömare som förutspådde att 40 000 lägenheter skulle bli tillgängliga i Stockholms län som en effekt av reformen. I ett av inslagen intervjuades även KTH-professorn Hans Lind som menade att endast 7 000 bostadsrätter omfattades av regelförenklingarna och att inte ens så många hade hyrts ut. Lind sade i inslaget att ”(D)et fanns de som trodde att det skulle komma ut jättemånga lägenheter, så många att hyrorna skulle hållas nere och därför skulle man inte behöva bygga någonting ... Den bedömningen var ju helt fel.”

Mot bakgrund av bland annat Hans Linds kommentar fanns det stöd för påståendet att regelförenklingarna inte ”fallit så väl ut som politikerna hoppades”, argumenterar SR i sitt yttrande.

Granskningsnämndens bedömning

Granskningsnämnden konstaterar kort att SR:s yttrande visat att det finns grund för påståendet att syftet med regelförändringarna var att ”ett ökat utbud av andrahandslägenheter skulle minska bostadsbristen och motverka höga hyresnivåer” och att yttrandet dessutom visar att reformen inte fungerade som det var tänkt. Därmed strider inte inslagen mot kravet på saklighet.

Sakläget

I inslaget där Attefall enligt SR:s yttrande *uttryckligen* ska ha sagt att tanken med reformen skulle ha varit att dämpa hyresutvecklingen säger han följande¹⁸:

Attefall: ”Det har blivit fler lägenheter som har kommit ut. Sen har väl hyrorna på framförallt kanske smålägenheter stigit, men jag tror också man ska vara ärlig och säga att många tog ut de här hyrorna tidigare, men då skyltade man inte med det för då var det olagligt.”

15. <<http://www.expressen.se/debatt/gor-det-enklare-att-hyra-ut-bostadsratter/>>, läst 2016-03-29.

16. <<http://www.svd.se/lattare-att-hyra-ut-i-andra-hand>>, läst 2016-03-29.

17. <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=103&artikel=6085615>>, läst 2016-03-29.

18. <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=103&artikel=6085615>>, läst 2016-03-29. Not: Detta är det inslag som finns tillgängligt på SR:s hemsida.

Reporter: ”Men hyrorna har inte gått ned, var det så ni hade tänkt er att det skulle bli?”

Attefall: ”Jag vet att det har diskuterats, att det funnits en del som sagt att det ska bli 40 000 lediga lägenheter och så, det har inte varit regeringens bedömningar. Det grundar sig på undersökningar som Handelskammaren har gjort utifrån att alla regler ska tas bort för alla typer av lägenheter, och det har aldrig varit avsikten.”

Attefall säger aldrig att syftet med regelförenklingarna skulle ha varit att dämpa och ännu mindre att *minska* andrahandshyrorna.

Vidare är det citat av Attefall i Expressen Debatt som SR hänvisar till taget ur sitt sammanhang. Detta framkommer när man läser stycket i sin helhet¹⁹:

Sajten Blocket rapporterar att utbudet i Stockholms län växte med cirka 22 procent under 2013 jämfört med 2012, och totalt i riket ökade utbudet med 11 procent. Även Svenska Dagbladet har med sin Hyreskollen rapporterat att antalet lägenheter till uthyrning har ökat betydligt. Detta är precis vad regeringen hoppades att uppnå med sin reform. På det här sättet har många lägenheter som inte utnyttjades ordentligt kunnat komma till användning för dem som behöver det. Den hyra som uthyraren begär har visserligen också ökat, men inte alls i samma utsträckning som antalet lägenheter som hyrs ut. Och om ännu fler lägenheter blir tillgängliga motverkas också höga hyror ...

Intervjun i SvD är även den tagen ur sitt sammanhang. Artikeln handlar huvudsakligen om att det ska bli enklare för bostadsrättsinnehavare att hyra ut i andrahand:

Samtidigt som det blir svårare för bostadsrättsföreningarna att motsätta sig en andrahandsuthyrning föreslår regeringen att bostadsrättsföreningen ska få rätt att ta ut en liten avgift som kompensation för eventuellt merarbete. ... Nu har Attefall kommit överens med de tre stora bostadsrättsorganisationerna, HSB, Riksbyggen och Bostadsrätterna, som åtagit sig att informera sina föreningar och också ta fram nya stadgar för att matcha de nya reglerna. – Och ju fler lägenheter vi får ut kommer det också att motverka orimliga hyror. Utbudet av lägenheter har också ökat mycket snabbare än hyrorna, även i Stockholms innerstad, och ute i landet är det definitivt en succé när det gäller antalet lägenheter som kommit ut till uthyrning, säger Attefall.²⁰

Vidare står det ingenting om att syftet med reformen skulle vara att dämpa eller minska andrahandshyrorna, i det delbetänkande den förra regeringen lade fram om regelförenklingar för andrahandsuthyrning.²¹

Kommentar

SR har felaktigt återgivit vad den förra bostadsministern sagt, och det har GRN inte insett. Publiceringen innehöll en betydelsefull osaklighet men GRN friade.

19. <<http://www.expressen.se/debatt/gor-det-enklare-att-hyra-ut-bostadsratter/>>, läst 2016-03-29.

20. <<http://www.svd.se/lattare-att-hyra-ut-i-andra-hand>>, läst 2016-03-29.

21. <https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utreddningar/Statens-offentliga-utredningar/Delbetankande-av-Hyresbostadsu_HoB325/?html=true>, läst 2016-03-29.

Case 2: SR rapporterar missvisande om ökning av visstidsanställningar

Inslag om påstådd ökning av visstidsanställningar i Sverige. Sämt 2015-02-24 och 2015-02-25 i Lunchekot och Studio Ett.

Sammanfattning

Sveriges Radio väljer i sitt yttrande ut mätpunkter i en dataserie som stödjer den publicistiska vinkeln i det anmälda inslaget, men som ger en missvisande bild av verkligheten. De missvisande mätpunkterna ligger också till grund för den rättelse som sändes. GRN friar utan att kommentera sakläget.

Inslaget

Inslaget i Lunchekot inleds med att nyhetsuppläsaren säger följande: ”

De tidsbegränsade anställningarna ökar, det visar SCB:s nya rapport”, följt av en intervju med en representant från LO som kritiserar anställningsformen.

Nyhetsuppläsaren säger senare i inslaget:

Hotell och restaurang, Handels och Kommunal är fackförbund som har hög andel medlemmar med tidsbegränsade anställda. Lagändringen 2007 då allmän visstid infördes kritiserar av många som en av anledningarna till att man nu har fler anställningar per timme och så kallat sms-jobb.

I inslaget som sändes i Studio Ett säger reportern följande:

Flera fackförbund menar ju att den stora ökningen av sådana här tidsbegränsade anställningar är sedan införandet av en sådan här så kallad allmän visstid för några år sedan. Det gäller de allra sämsta uppdragen och de oroas över de ungas arbetssituation och arbetsvillkor.

Samt lite senare i inslaget:

Sedan allmän visstid infördes 2007 har fler, framförallt unga vuxna, gått på tidsbegränsad anställning. Det innebär att de kan ha uppdrag på några veckor, en dag eller några timmar under en arbetstopp. Facken, framförallt Handels, Kommunal och Hotell och Restaurang har ifrågasatt allmän visstid.

Efter att Medierna i P1 i ett program uppmärksammat hur SR hanterat SCB:s statistik sändes även ett beriktigande den 13 mars 2015:

Så läser vi upp en rättelse, som vi ska göra, och det handlar om Studio Ett den 25 februari där det uppgavs att de tidsbegränsade anställningarna ökat sedan 2007. Senare sägs i inslaget att detta framförallt gällde unga vuxna. De uppgifterna är fel. Korrekt är dock att den totala andelen med tidsbegränsade anställningar är högre i den senaste siffran från år 2014 jämfört med 2009.

Anmälan

Anmälan i sin helhet: ”Jag vill anmäla inslaget av Susanna Einerstam som åsidosatte reglerna för saktighet genom att ge en missledande representation av statistisk information om visstidsanställningar.” An-

mälaren länkade även till Ekots egna uttalanden om rapporteringen och Medierna i P1:s granskning.²²

SR:s yttrande

I inslaget som sändes i Lunchekot anser SR att det finns stöd för påståendet att det har skett en ökning av visstidsanställningar; från 2009 till och med 2014 sker det en ökning från 14,8 till 16,7 procent. Ser man på ökningen från 1987 fram till 2014 ser man en tydlig ökning från 12 till drygt 16 procent av alla anställda i åldern 16–24 år. I det omdebatterade intervallet 2007–2014 ser man i absoluta tal en ”mycket liten ökning” och *andelen* tidsbegränsade anställningar har inte ökat. Men i inslaget nämns ingen mätperiod över huvud taget och därför finns det en grund för påståendet att det har skett en ökning av visstidsanställningar *totalt sett*, menar SR.

Inslaget i Studio Ett är enligt SR missvisande. Citatet ”Sedan allmän visstid infördes 2007 har fler, framförallt unga vuxna, gått på tidsbegränsad anställning” innehåller ett sakfel då varken antalet i absoluta tal eller andel som haft denna typ av anställning har ökat bland unga vuxna under denna tidsperiod.

Mot bakgrund av att påståendena i Studio Ett inte var korrekta sändes en rättelse den 13 mars. Anledningen till att det dröjt var att det först efter mediernas granskning framkommit att hanteringen av SCB:s statistik inte hanterats korrekt.

Granskningsnämndens bedömning

Granskningsnämnden friar de anmälda inslagen i Studio Ett med motiveringen att SR, efter att ha blivit uppmärksammas på felaktigheterna i uppgifterna, sände ett beriktigande den 13 mars.

Vidare anser Granskningsnämnden att inslaget i Lunchekot, mot bakgrund av det SR anför i sitt yttrande, inte strider mot kravet på saktlighet.

Sakläget

Rubriken för SCB:s rapport är *Tidsbegränsade anställningar – en vanlig ingång till arbete*. Rapporten konstaterar att *antalet* tidsbegränsade anställningar har ökat något för perioden 2005–2014, men sett som *andel* av alla anställda har endast marginella förändringar skett under samma tidsperiod. Vidare slår SCB fast att tidsbegränsade anställningar är en vanlig ingång till arbete, och att det förklarar varför anställningsformen är vanligare bland unga och utrikes födda som gör sitt inträde på

22. <<http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=4097&grupp=14434&artikel=6111024>> samt <<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/511293?programid=2795>>, läst 2016-03-29.

arbetsmarknaden. Huvudbudskapet i rapporten är att anställningsformen är en väg in till arbete för många människor.²³

Så här ser statistiken ut för andelen visstidsanställda i åldern 16–64 år för åren 1995-2014²⁴:

Kommentar

SR misstolkar SCB:s statistik och ger en bild av att tidsbegränsade anställningar är en anställningsform som blir vanligare. För den som lyssnar på inslagen går det inte att dra någon annan slutsats än att det är en pågående utveckling.

Efter Medierna i P1:s granskning väljer SR att sända ett beriktigande som inte förtydligar någonting. Som diagrammet ovan visar varierar andelen visstidsanställda visserligen någon procent år från år. Däremot har det inte skett någon *trendmässig* förändring av andelen visstidsanställningar på 20 år. För lyssnarna är det därmed fortfarande oklart om det faktiskt pågår en ökning av andelen visstidsanställningar eller inte. Trots det anser Granskningsnämnden att beriktigandet är tillräckligt för att fria inslaget i Studio Ett.

I inslaget som sändes i Lunchekot får lyssnaren bilden att det är andelen visstidsanställningar som har ökat trendmässigt. Ändå väljer Granskningsnämnden att gå på SR:s linje, och friar inslaget eftersom det inte anges någon mätperiod. Någon närmare motivering anges inte.

23. <http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Arbetskraftsundersokningar/Arbetskraftsundersokningarna-AKU/23265/23272/Behallare-for-Press/385694/>, läst 2016-03-29.

24. Graf: Svenskt Näringsliv 2016 på begäran av TMI.

Case 3: SVT anklagar Volvo för att undvika att betala bolagsskatt

Inslag om att Volvo inte betalar bolagsskatt i Sverige. Sämt i Aktuellt 2012-03-01 och 2012-03-23.

Sammanfattning

SVT ger i ett inslag en entydig bild av att ett företag trixat med skattebetalningar, men argumenterar i sitt yttrande för att det inte var SVT:s avsikt att skapa ett intryck av att företaget försökt komma undan skatt. GRN tycker att SVT:s beskrivning i inslaget är ”något förenklad” och att uttalandet att företaget infört ”ett nytt sinnrikt skattesystem” var tillspetsat, men friar.

Inslaget

Aktuellt 2012-03-01. Inslaget inleds med att reportern säger följande:

Trots rekordvinst på 15 miljarder betalar Sveriges största företag Volvo knappt någon bolagsskatt i Sverige. ... Och vi ska börja med Volvo som har infört ett nytt sinnrikt skattesystem som gör att bolaget kan utnyttja förluster runt om i världen för att slippa betala bolagsskatt i Sverige. Och det är förklaringen till att Volvo under många år inte behöver betala skatt i Sverige, trots miljardvinster och det här upprör många.

Aktuellt 2012-03-23. Tre veckor senare sände SVT ett beriktigande som löd:

I ett inslag i Aktuellt den 1 mars om Volvo och den svenska bolagsskatten sa vi att Volvo infört ett nytt sinnrikt skattesystem som gör att bolagen kan utnyttja förluster runt om i världen för att slippa betala bolagsskatt i Sverige. Vi vill förtydliga att Volvo tillämpat en laglig modell för att betala skatt i Sverige. Enligt den modellen kan Volvo använda förluster från bolag runt om i världen och därför har Volvo de senaste åren inte behövt betala bolagsskatt i Sverige, trots miljardvinster.

Anmälan

Enligt Volvo råder det inget tvivel om att inslaget vill ge bilden av att företaget medvetet har ägnat sig åt att undvika att betala skatt i Sverige. Den transferprismodell som SVT beskriver som ”ett nytt sinnrikt skattesystem”, infördes redan i slutet av 1990-talet av Volvo och är godkänd av Skatteverket samt följer OECD:s riktlinjer. Enligt Volvo var bakgrunden till att företaget införde modellen ökade krav från både svensk och internationell lagstiftning och inte, som SVT påstår i sitt yttrande, ett eget initiativ.

Enligt Volvo kan företaget heller inte välja i vilka länder vinsterna ska beskattas, eftersom koncernen är hänvisad till att följa upprättade avtal. Beriktigandet som SVT sände (se ovan) var även det vilseledande, då det fortfarande antydde att Volvo endast använder förluster utomlands för att undvika skatt i Sverige. Sanningen är enligt Volvo att både förluster och vinster gjorda utomlands förs till Sverige för beskattning.

SVT:s yttrande

SVT menar att inslaget var en del av en större granskning, där redaktionen för Rapport och Aktuellt undersökt 20 av de största svenska bolagen för att ta reda på hur mycket bolagsskatt de betalade i Sverige 2010. Volvo visade sig då vara ett av de företag som inte betalade bolagsskatt i Sverige, trots att det redovisat en vinst. SVT hävdar i sitt yttrande att grundregeln i svensk lagstiftning är att företag enbart ska kunna göra avdrag för förluster i sin svenska verksamhet, och att förluster gjorda utomlands inte får föras till Sverige. SVT menar att dessa regler även gällde för Volvo innan företaget på eget initiativ började tillämpa den modell som inslaget handlade om, och därmed kunde företaget börja utnyttja förluster gjorda utomlands.

Vidare menar SVT att även om Volvo följer OECD:s riktlinjer, så var det inget som hindrade företaget att självt utforma systemet på ett sätt som passar dem, och i vilka länder Volvo vill betala mycket respektive lite skatt. När det i påannonseringen sades att Volvo hade infört ett ”nytt sinnrikt skattesystem som gör att bolaget kan utnyttja förluster” var avsikten, enligt SVT, inte att ge intrycket att Volvo medvetet hade undvikit att betala bolagsskatt. Därför sändes beriktigandet tre veckor senare där SVT förtydligade att Volvos skattemodell var laglig.

Granskningsnämndens beslut

Granskningsnämnden konstaterar att utgångspunkten för inslaget var att granska vilka konsekvenser Volvos skattemodell hade i Sverige. Inslaget var också en del av större granskning av svenska företag och i vilken utsträckning de betalade bolagsskatt i Sverige. Ett inslag med denna utgångspunkt var förenligt med SVT:s sändningstillstånd. Vidare ansåg nämnden inte att SVT:s ”något förenklade” beskrivning av Volvos transferprismodell stred mot kravet på saklighet. Uttalandet i inslaget om att företaget infört ”ett nytt sinnrikt skattesystem” ansågs visserligen ”tillspetsat” men bedömdes inte heller vara osakligt. Slutligen ansåg nämnden att beriktigandet som sändes efter inslaget inte bröt mot kravet på saklighet.

Sakläget

Enligt Volvo följer bolaget sedan slutet av 1990-talet OECD:s och Skatteverkets riktlinjer vad gäller så kallad internprissättning. På Skatteverkets hemsida står det att dessa riktlinjer har tagits fram av OECD i syfte att förenkla för bolag verksamma i flera länder att betala rätt skatt i rätt land.²⁵ Richard Arvidsson, professor i juridik vid Handelshögskolan i Stockholm, konstaterade i en intervju med den mediegranskande sajten Second Opinion att det länge hävdats att multinationella företag

25. <<https://www.skatteverket.se/foretagorganisationer/skatter/internationellt/internprissattning.4.3dfca4f41of4fc63c8680005982.html>>, läst 2016-03-29.

använder felaktiga internpriser för att undvika beskattning, men att ingen har kunnat presentera belägg för att så är fallet.²⁶

Kommentar

SVT och Volvo har två helt olika versioner av huruvida företaget har möjlighet att styra över i vilka länder man ska skatta för vinster och förluster. SVT menar att det inte var tänkt att inslaget skulle ge en bild av att Volvo medvetet försökt undvika bolagsskatt, och att beriktigandets syfte var att förtydliga detta. SVT:s förklaring är på gränsen till häpnadsväckande, och väcker frågan varför det i så fall var av intresse att rapportera om Volvos ”sinnrika skattesystem” från början.

SVT:s val att beskriva Volvos skattesystem med ordet ”sinnrikt” ger även ett tydligt intryck av att företaget medvetet försökt undvika bolagsskatt.

Granskningsnämnden väljer att gå helt på SVT:s linje utan att själv utreda den i sammanhanget avgörande frågan: har Volvo möjlighet att självt styra över i vilket land företaget ska betala skatt? Det är svårt att sluta sig till varför SVT:s argument uppfattas som så trovärdiga att frågan inte behöver undersökas närmare, eftersom Granskningsnämnden inte motiverar detta i sitt beslut. Vidare är det orimligt att Granskningsnämnden bedömer SVT:s beskrivning av Volvos transferprismodell som endast ”något förenklad”, då den i själva verket är missvisande.

Case 4: SVT pekar ut företag som ”ockrare”

Inslag om ockerlagstiftningen och ”snabblån”. Sämt 2012-09-05 i Aktuellt.

Sammanfattning

SVT pekar i en sändning ut ett företag som ockrare. I sitt yttrande bemöter SVT anmälan med att det tydligt framgår att företaget inte har fällt för brottet, men bemöter inte frågan om grunden för ockeranklagelsen. GRN konstaterar att inslaget kunde ge intrycket av att företagets räntor var problematiska ur ett juridiskt perspektiv men friar, och menar att företaget medverkade i inslaget och fick kommentera rantesatserna. Företaget fick dock inte bemöta den ogrundade ockeranklagelsen.

Inslaget

Inslaget handlar om problemet med företag som ägnar sig åt så kallade snabblån, vars effektiva ränta kan uppgå till flera tusen procent, samt att det finns en inhemsk lagstiftning mot ocker som inte tillämpas i Sverige.

Inslaget i Aktuellt den 5 september 2012 inleds med att reportern säger följande:

– Aldrig tidigare har så många hamnat hos kronofogden på grund av snabblån eller så kallade sms-lån. De här lånen kan ha en effektiv årsränta på flera tusen procent. En granskning som SVT gjort visar att ockerlagen inte används, den senaste fällande domen kom för 17 år sedan ...

Sedan följer en intervju med kreditbolaget Folkias vice VD, som får svara på reporterns frågor och förklara varför den effektiva räntan på sms-lånen blir så hög. Efter det visas ett klipp från en svartvit film på en man som stryker omkring i en gränd:

Reporter: – I alla tider har det funnits folk som försörjt sig på att låna ut pengar till mycket hög ränta, procentare kallades de förr och var illa sedda. ... Fortfarande har vi en lag som förbjuder ocker, utan att ange en viss nivå eller procent, men orimligt höga räntor är förbjudet. Men trots att det numera är vanligt med räntor på flera tusen procent fälls ingen för ränteocker.

Därefter refererar reportern till en HD-dom som har slagit fast att det är ocker att ta ut 132 procents ränta på ett ettårslån, och konstaterar att det sedan dess inte väckts ett enda åtal på 17 år. Sedan intervjuas en överåklagare, som bland annat säger att polis och åklagare är medvetna om att det förekommer osund kreditgivning, och att det vore bättre om detta sköttes av Konsumentverket.

Inslaget avslutas med att brottsbalkens bestämmelse om ocker visas i bild, samtidigt som reportern säger:

– Den ligger där alldeles oanvänd, ockerlagen, medan räntorna som erbjuds människor i ekonomisk knipa kryper upp i tiotusentals procent. Den moderna procentaren behöver inte längre smyga omkring

i gränderna, han verkar numera från centrala kontorsfastigheter. Och Folkias utlåningsräntor på flera tusen procent har gett en marknadsföringsbudget som fört dem ända in i folkhemmets hjärta.

Anmälan

Folkia ansåg att inslaget gav ett intryck av att företaget erbjöd en produkt som utgjorde ocker. Eftersom ocker är en straffbelagd handling uppfattade företaget utpekandet som ”extra ordinärt”. Folkia menade att det är upp till domstolen att pröva brottsliga handlingar, vilket innebär att det skulle krävas en noggrann genomgång av varje enskilt fall för att någon ska kunna dömas för ocker.

I inslaget gavs däremot en bild av att endast tillhandahållandet av lån över en viss procentsats och oberoende av andra sakförhållanden skulle räcka för att företaget skulle fällas, om fallet bara prövades i en domstol.

SVT:s yttrande

SVT menade att de anmälda inslagen var en del av en större granskning av snabblån, de höga räntorna på dessa lån och konsekvenserna av dem, och att ämnet låg väl inom ramen för programbolagets uppdrag. Granskningen visade en fördubbling av antalet snabblåneföretag på fem år, och att lånen blivit en skuldfälla för många människor.

Vidare ansåg SVT att det framgick mycket tydligt att Folkia inte var det enda företaget som erbjöd snabba lån till höga räntor. SVT menade även att det tydligt framkom att ingen, varken Folkia eller något annat bolag som tillhandahåller snabblån, har gjort sig skyldig till ocker då det inte skett någon prövning i domstol på 17 år.

Granskningsnämndens bedömning

Nämnden konstaterar att fokus för inslaget var att det fanns en lagbestämmelse om ocker som inte användes, trots att fler och fler människor hamnade hos Kronofogden på grund av lån med höga räntor. Inslagets karaktär låg enligt nämnden väl i linje med SVT:s skyldigheter enligt § 9 i sändningstillståndet.

Folkia utgjorde i inslaget ett exempel på företag som erbjuder snabblån. Uttalandena om att ingenting gjordes för att förhindra ocker, tillsammans med den efterföljande rapporteringen om företaget, kunde ge intrycket av att Folkias räntor var problematiska ur ett juridiskt perspektiv. Men nämnden konstaterar vidare att en företrädare för Folkia medverkade i inslaget, och fick ge sin kommentar om företagets räntesatser. Därmed ansågs inslaget inte strida mot kravet på saklighet.

Sakläget

Ocker definieras i svensk lag som följande:

Den som vid avtal eller någon annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederla-

get eller för vilken vederlag inte skall utgå, döms för ocker till böter eller fängelse i högst två år.

För ocker döms också den som vid kreditgivning i näringsverksamhet eller i annan verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, bereder sig ränta eller annan ekonomisk förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen.²⁷

I HD- domen som SVT refererar till dömdes mycket riktigt en kreditgivare för ränteocker, där den effektiva räntan var 132 procent för ett totalt belopp på 4 000 kr. HD slog dock fast att: ”Vid bedömning av om det föreligger ett uppenbart missförhållande mellan en kredit och vederlagt för densamma kan emellertid den samlade kreditkostnaden uttryckt som effektiv ränta bli missvisande såtillvida att för krediter avseende lägre belopp med kort löptid en viss nominellt sett mindre ersättning kan motsvara en mycket hög årsränta utan att det därför är rimligt att bedöma transaktionen som ockermässig.”²⁸ Nivån på den effektiva räntan kan alltså inte ensamt avgöra om det föreligger ränteocker.

Kommentar

I inslaget ger SVT en otvetydig bild av att de produkter Folkia erbjuder utgör ränteocker, och att företaget skulle dömas för brottet om myndigheterna valde att pröva detta i domstol. SVT:s tes bygger på att den effektiva räntan, på flera hundra eller till och med tusentals procent, är tillräckligt för att Folkias lån skulle utgöra ocker. Givet HD- domen står det dock klart att endast nivån på den effektiva räntan inte är tillräcklig för att bedöma om ränteocker har förekommit, och att den totala kreditkostnaden kan bli missvisande uttryckt som effektiv ränta om lånet är ett lägre belopp med kort löptid. Folkias verksamhet byggde just på mindre lån med kort löptid.

Det är alltså långt ifrån självklart att Folkia skulle bli fälld för ocker i en domstol. Trots det har Granskningsnämnden inte själv undersökt hur saken är, utan väljer att gå helt på SVT:s linje.

27. Brottsbalken, kapitel 9, § 5.

28. <<https://lagen.nu/dom/nja/1995s430>>, läst 2016-03-29.

Case 5: SVT rapporterar missvisande om tillgängligheten till medicin

Inslag om avregleringen av apoteksmarknaden. Sämt 2012-09-03 i Aktuellt.

Sammanfattning

SVT gör gällande att tillgängligheten på receptbelagda mediciner har försämrats efter avregleringen, men inga belägg presenteras. Utan att inhämta yttrande från SVT friar GRN, och hänvisar till vad Reumatikerförbundets ordförande sade i inslaget: ”I inslaget intervjuades bland annat en företrädare för Reumatikerförbundet som ansåg att det hade blivit svårare att få tag på receptbelagda mediciner”, skriver GRN. Det är en felaktig beskrivning av vad ordföranden i Reumatikerförbundet sade i inslaget där hon uttryckte missnöje med att hon inte kunde få sina mediciner inom 24 timmar.

Inslaget

Inslaget handlar om avskaffandet av apoteksmonopolet och hur det har påverkat tillgängligheten på mediciner. Studioreportern säger följande: ”Enklare och bekvämare. Så skulle det bli när Apoteket avreglerades. Men för många har det blivit svårare att få ut sin medicin.”

Lite senare säger studioreportern att reumatiker och allergiker har fått svårare att få tag på sin medicin ”i stället för lättare som det var tänkt”, enligt en granskning som SVT gjort. Därefter intervjuas ordföranden för Reumatikerförbundet:

– Det här är ett stort apotek, trevlig personal och det finns hur mycket grejor som helst. Men det är ändå så att jag inte kan hämta ut mina läkemedel inom 24 timmar.

Reporter: – Vad tycker du om det?

Ordföranden för Reumatikerförbundet: – Jag tycker inte om det alls. Jag blir oerhört frustrerad för apoteken är ändå till för faktiskt oss som behöver receptbelagda läkemedel.

Lite senare i inslaget säger reportern följande:

Reumatikerförbundet, Astma- och Allergiförbundet och flera andra organisationer säger till SVT att det har blivit svårare att få tag på medicin på apoteken. Vi gick ut på fyra apotek, ett hos var och en av de största kedjorna med en lista på mediciner. ... Inget av apoteken hade alla de fyra reumatikerläkemedel vi frågade efter.

Senare i inslaget säger studioreportern:

När den svenska apoteksmarknaden avreglerades för lite mer än två år sedan då var internationella storföretag och riskkapitalbolag snabbt framme. Flera hundra nya apotek öppnades och öppettiderna förlängdes. Men samtidigt blev det färre mediciner bakom disken och mer av något helt annat framför disken.

Detta följs av att Apotekets reklam för smink och skönhetsprodukter visas i bild. Reportern citerar även en rapport från Statskontoret, som

uppper att hälften av personalen på landets apotek säger att det har blivit svårare att expediera medicin direkt.

Inslaget avslutas med en studiodiskussion med VD:n för Sveriges Apoteksförening, där reportern bland annat säger: ”Smink och krämer i överflöd men desto svårare att få tag i receptbelagd medicin. Ska det vara så här?”

Anmälan

Anmälaren ansåg att inslaget inte problematiserade varför det förelåg svårigheter att få tag på medicin, utan antydde i stället okritiskt att detta berodde på avregleringen. Inslaget bröt därmed på kravet om saktlighet. Anmälaren anförde bland annat följande: Reportern försöker koppla samman det ökade utbudet av skönhetsprodukter med att lagerhållningen på receptbelagda mediciner skulle ha försämrats, utan att kunna presentera ett enda bevis för detta. Reportern undersöker även tillgängligheten på reumatikerläkemedel i fyra apotek, och konstaterar att inget av dem har medicinen. Det säger ingenting om den generella tillgängligheten på läkemedel eftersom urvalet inte kan betraktas som representativt för apotekspopulationen som helhet.

Anmälan sammanfattas med att det inte har belagts i inslaget att tillgängligheten för medicin faktiskt har försämrats och vad förklaringen i så fall skulle vara. Reportern har bestämt sig för att orsaken är avregleringen och driver den tesen genom hela inslaget, utan att ha någon grund för detta.

SVT:s yttrande

Inget yttrande har inhämtats av SVT.

Granskningsnämndens bedömning

Granskningsnämndens beslut i sin helhet:

Granskningsnämnden konstaterar att det framgick att utgångspunkten för det aktuella inslaget var att SVT:s granskning visade att allergiker och reumatiker hörde till dem som hade fått det svårare att få tag på läkemedel efter avregleringen av apoteksmarknaden. I inslaget intervjuades bland annat en företrädare för Reumatikerförbundet som ansåg att det hade blivit svårare att få tag på receptbelagda läkemedel. Vidare intervjuades företrädare för olika apotek som fick bemöta uppgifterna om tillgängligheten på receptbelagda läkemedel. Nämnden kan inte finna att reporterns förhållningssätt eller inslagets utformning i övrigt strider mot kraven på opartiskhet och saktlighet i SVT:s sändningstillstånd.

Sakläget

Dagen efter att inslaget publicerats intervjuade TMI regeringens utredare av apoteksmarknaden, Sofia Wallström. Hon sade då följande:

– De data vi har fått fram visar att tillhandahållandet i princip är oförändrat jämfört med före omregleringen. Det handlar om att utvärdera dels graden av direktexpediering, alltså hur många som får sitt läkemedel vid första besöket, dels den så kallade 24-timmarsregeln som

innebär att läkemedel som inte finns direkt ska kunna levereras inom 24 timmar om det inte finns beaktansvärda skäl.²⁹

Kommentar

Trots en utförlig och initierad anmälan som visar på flera oklarheter i inslaget väljer Granskningsnämnden att skriva av ärendet, utan att utreda sakens saklighet i en enda av invändningarna som anmälan tar upp. Nämnden har inte begärt in ett yttrande från SVT.

Den som tittar på inslaget får intrycket att tillgängligheten för receptbelagda mediciner generellt har försämrats, och att detta beror på avregleringen. Men det presenteras inga belägg för att avregleringen faktiskt har lett till att tillgängligheten försämrats. I intervjun säger ordföranden för Reumatikerförbundet ingenting om själva avregleringen. Det enda hon säger är att det är frustrerande att behöva vänta mer än 24 timmar på att få ut sin medicin. Reportern återger sedan att Reumatikerförbundet, Astma- och Allergiförbundet samt ”andra organisationer” har sagt att tillgängligheten försämrats, utan att presentera några fakta som stöder detta. Slutligen presenterar reportern en egen undersökning, vars utformning är så bristfällig att resultatet från den måste avfärdas. Det presenteras alltså inga konkreta belägg för att tillgängligheten på medicin för reumatiker och allergiker har försämrats. Trots det anser Granskningsnämnden att SVT har visat att så är fallet.

Case 6: SR rapporterar missvisande om fattiga som inte har råd med medicin

Inslag om sjuka som inte har råd med att hämta ut medicin. Sämt 2012-12-19 i Ekot.

Sammanfattning

SR berättar att fattiga är utelämnade till välgörenhet för att kunna betala för mediciner. Anmälaren menar att detta är ett sakfel eftersom lagen ger rätt till kommunalt ekonomiskt bistånd. Inget yttrande från SR finns i beslutsunderlaget och GRN friar utan motivering.

Inslaget

Inslaget handlar om att allt fler personer inte har råd att hämta ut sin medicin och därför tvingas vända sig till kyrkan för att få hjälp. I inslaget intervjuas en långtidssjukskriven person med KOL, som förklarar att hon antingen måste låna pengar för att ha råd med sin medicin eller helt enkelt strunta i att köpa den.

Därefter förklarar reportern att reglerna för att handla medicin på kredit skärptes 2005, och att den som i dag vill handla på "krita" inte får ha någon betalningsanmärkning eller aktiv skuld hos kronofogden. Sedan säger reportern följande:

Uppskattningsvis berör det här 500 000 människor. Som en följd av skärpningen har Svenska kyrkans församlingar märkt av att allt fler vänder sig till dem för att få pengar till mediciner.

Anmälan

Anmälaren menade att inslaget gav ett intryck att personer inte kan få ut mer eller mindre livsnödvändig medicin om de hade någon form av betalningsanmärkning, vilket inte stämmer. I själva verket har man i dessa fall rätt till bidrag från respektive socialförvaltning. Orsaken till att nuvarande system infördes var att personer överutnyttjade det gamla systemet, och på kredit köpte medicin som man egentligen hade råd att betala.

Granskningsnämndens bedömning

Granskningsnämnden konstaterar i sin bedömning att utgångspunkten för inslaget var att fler sjuka vände sig till Svenska kyrkan för att få hjälp med pengar till receptbelagda mediciner. Att det inte framkom att de som behöver hjälp kan vända sig till socialtjänsten medförde inte att inslaget stred mot kravet på osaklighet.

Sakläget

I skriften *Ekonomiskt bistånd – handbok för socialtjänsten*, vars syfte är att förtydliga socialtjänstlagen för tjänstemän, står det att skäligen kost-

nader för läkemedel som omfattas av lagen om läkemedelsförmåner ska omfattas av ekonomiskt bistånd.³⁰

TMI har även varit i kontakt med en tjänsteman inom socialförvaltningen, som bekräftade att den som inte har råd med sin medicin kan vända sig till dem för ekonomiskt bistånd. Varje fall prövas då individuellt, och en bedömning av den sökandes privatekonomi görs.

Kommentar

I inslaget ges intrycket av att den långtidssjukskrivna är helt utlämnad åt välgörenhet för att ha råd med sin medicin, och att detsamma gäller för dem som får hjälp av kyrkan. Det kan finnas flera skäl till att man inte vill vända sig till sociala myndigheter, men när SR utlämnar att det finns en möjlighet att söka ekonomiskt stöd hos socialförvaltningen blir inslaget missvisande. Trots det bedömer Granskningsnämnden att utgångspunkten för inslaget var att fler människor vände sig till kyrkan för att få hjälp, och att detta är skäl nog för att inte fälla inslaget för osaklighet. Nämnden anser att fallet är så självklart att den inte ens har ansett det nödvändigt att begära in ett yttrande från SR.

Case 7: SR anklagar forskare för att ha begått ett brott

Forskning på polisens kvinnoregister. Sämt i Ekot 2014-12-18.

Sammanfattning

En SR-reporter säger i sändning att en forskare har begått ett lagbrott. SR anger i sitt yttrande att källor har sagt att forskning har bedrivits olagligt. Vid TMI:s kontroll menar källorna att de inte uttalat sig på det sätt som SR anför. GRN – som inte kontrollerar vad källorna sagt – konstaterar att ”ord står mot ord”, och menar att sakens saklighet därför inte kan bedömas. Vidare är den lagstiftning som SR hänvisar till sannolikt inte relevant för den aktuella forskningen, och brottsanklagelsen är i så fall definitivt ogrundad. Utan att göra en bedömning av rättsläget friar GRN.

Inslaget

Inslaget handlade om att det har bedrivits forskning på det register som polisen har fört över misshandlade och hotade kvinnor. I inslaget gjordes gällande att den forskning som har letts av Henrik Belfrage var olaglig eftersom han inte sökt etikprövningstillstånd.

Reportern Alexander Gagliano säger i inslaget: ”Men ni har ju gjort er skyldiga till brott mot etikprövningslagen här. Hur tänker du kring det?”

Belfrage säger till sitt försvar: ”Enligt min absoluta mening så är den typ av forskning som vi bedriver där att hänföra till kvalitetssäkring. Och där behöver man inget etiskt godkännande.”

Ingen källa angavs som stöd för brottsanklagelsen.

Anmälan

Henrik Belfrage anmälde inslaget och menade bland annat att intervjun med honom klippts så att det framstod som om han var stolt över att ha bedrivit olaglig forskning. Han menade också att påståendet att han och hans forskarkollegor hade begått ett brott var grundlös.

Sveriges Radios yttrande

Sveriges Radio hävdade i sina yttranden till GRN att det fanns källor till brottsanklagelsen varav flera var anonyma, men en namngiven källa var Anitha Bondestam (tidigare generaldirektör för Datainspektionen). Hon medverkade vid en uppföljande sändning samma dag.

Granskningsnämndens beslut

GRN nämner i sitt beslut över huvud taget inte frågan om brottsanklagelsen är saklig eller inte. Nämnden menar att ”ord står mot ord” i frågan om forskarna tagit del av brottsofferakterna, vilket skulle kunna vara ett kriterium för krav på etikprövning, och nämnden ”saknar mot denna bakgrund möjlighet att bedöma sakens saklighet i uppgifterna”.

Nämnden slår ändå fast att inslaget lever upp till kraven på saklighet.

Sakläget

Etikprövningslagen infördes 2004 och innebär bland annat att etikprövningstillstånd krävs för forskning på människor: ”Syftet med lagen är att skydda den enskilda människan och respekten för människovärdet vid forskning.”

I lagen anges att forskning som har inletts före lagens ikraftträdande inte behöver söka tillstånd, såvida den inte väsentligen förändras efter att lagen införts. Belfrages forskning inleddes 1999 och avslutades 2010. Forskningen har enligt honom själv inte väsentligen förändrats under perioden.

När det gäller Sveriges Radios namngivna källor så har TMI kontaktat två av dem:

- Anitha Bondestam anger till TMI att hennes uttalande till Sveriges Radio inte handlar om Henrik Belfrages forskning specifikt, utan är ett principiellt resonemang om etikprövning.
- Polischefen, som enligt Sveriges Radio sagt att Belfrages forskare tagit del av fysiska brottsofferakter, menar att Sveriges Radio har fel; han har inte påstått detta.

Det mesta tyder på att Belfrages forskning inte behövde söka etikprövningstillstånd, och det finns inget som indikerar att etikprövning skulle ha krävts.

Kommentar

GRN:s behandling av inslaget har till stor del handlat om huruvida den aktuella forskningen är av sådan karaktär att den behöver etikprövas med den nuvarande lagstiftningen. Om lagen inte alls är tillämplig på forskningen är det givetvis inte en relevant frågeställning.

Det är uppenbart att GRN har missbedömt vad saklighetsfrågan egentligen handlar om. En sannolik orsak till detta är att GRN inte har gjort någon egen bedömning av rättsläget. Nämndens beslut baserar sig på anmälarens uppgifter (som inte är juridisk expert) och SR:s uppgifter (som har starka motiv att avfärda anmälarens invändningar).

Eftersom nämnden enbart förlitar sig på SR:s uppgifter gällande källorna, och inte gör någon egen kontroll av vad källorna uppger, är det givetvis svårt för GRN att komma fram till att källorna motsäger den bild som SR har förmedlat i sina yttranden. Här friar alltså GRN lättvindigt en publicering som, utan tydliga belägg, anklagar en utpekad person för brott.

Case 8: SVT rapporterar missvisande om apotek och preventivmedel

Apotek nekar unga preventivmedel. Sämt i Aktuellt 2015-05-01.

Sammanfattning

SVT berättar om ett apotek som på felaktiga grunder nekat utlämning av ett förskrivet läkemedel. Men de berättar inte, trots att SVT hade informationen, att händelsen är prövad av Läkemedelsverket som friade apoteket. SVT menar i sitt yttrande att det inte var ”relevant att i detalj redovisa alla omständigheter kring receptanteckningen ...”.

SVT har i inslaget inte namngivit apoteket, men givit tillräcklig information för att allmänheten skulle kunna identifiera ägaren. GRN menar i sitt friande beslut att även om det inte gavs en fullständig bild av omständigheterna så strider det inte mot kravet på saklighet, och nämnden påpekar också att inget enskilt apotek pekades ut.

Inslaget

Inslaget handlade om att unga flickor blir nekade av apotek att hämta ut receptförskrivna preventivmedel. En händelse vid ett icke namngivet apotek i Nacka användes som exempel på en sådan händelse.

Reportern säger i inslaget: ”en händelse vid ett apotek i Nacka i höstas där en mamma nekades att hämta ut en p-stav till sin 13-åriga dotter. Apoteksbiträdet höll en moralpredikan och ringde sedan till ungdomsmottagningen och sa att de hade gjort fel och att unga under 15 år inte får ha sex.”

Reportern angav också att uppgifterna om apoteket hade publicerats i RFSU:s tidning Ottar: ”Det här är den största snackisen på landets ungdomsmottagningar nu. Inte minst sedan RFSU:s tidskrift Ottar har tagit upp just de här fallen.”

Anmälan

Ägaren till det aktuella apoteket anmälde inslaget då han uppfattade att händelsen beskrivits på ett felaktigt sätt. Receptet var felskrivet och därför nekades expedieringen. Preparatet i fråga är inte godkänt för personer under 18 år, och då krävs en särskild notering på receptet för att det ska expedieras, vilket inte fanns. Fallet hade prövats av Läkemedelsverket som friat apoteket.

Anmälaren konstaterade också att informationen som gavs i inslaget räckte för att han skulle kunna identifieras:

”Både jag och min familj fick till följd av detta utstå betydande olägenheter i form av obehagliga telefonsamtal.”

Sveriges Televisions yttrande:

Sveriges Television menar att inget specifikt apotek pekades ut i inslaget, och att det inte var relevant att beskriva alla omständigheter:

Då inslaget inte handlade om ett enskilda fall utan en generell trend ansågs det inte vara relevant att i detalj redovisa alla omständigheter kring receptanteckningen eller personalens bemötande av mamman ...

SVT kommenterar inte Läkemedelsverkets friande beslut, och inte heller anmälarens påstående om att de uppgifter SVT publicerade gjorde det möjligt att identifiera honom.

Granskningsnämndens beslut

Granskningsnämnden går på SVT:s linje och friar. Nämnden menar att inget enskilt apotek pekades ut samt att det faktum att det inte gavs en fullständig bild av omständigheterna inte gör att inslaget strider mot saklighetskravet.

GRN:s bedömning i sin helhet:

Granskningsnämnden konstaterar att inslaget handlade om att barnmorskor ansåg att apotekspersonal nekat att expediera unga tjejer preventivmedel av moraliska skäl och att detta exemplifierades av en händelse som skett på ett apotek i Nacka. Enligt nämndens mening var inslaget inte utformat på ett sådant sätt att ett enskilt apotek pekades ut. Att någon företrädare för apoteket i Nacka inte fick möjlighet att bemöta kritiken strider därför inte mot kravet på opartiskhet. Att det i inslaget inte gavs en fullständig bild av omständigheterna i det specifika fallet på apoteket i Nacka strider inte heller mot kravet på saklighet.

Sakläget

I tidningen Ottar konstateras att Läkemedelsverket har friat det aktuella apoteket: "Värmdö ungdomsmottagning anmälde apotekets bemötande av Sofia Larsson till Läkemedelsverket. Myndigheten konstaterar att apoteket i Nacka följt gällande föreskrifter."

Ägaren till apoteket namnges och intervjuas: "Peter Gyllbäck är delägare och läkemedelsansvarig på apoteket i Nacka där Sofia Larsson blev nekad att hämta ut receptet. Han tycker inte att apotekspersonalen gjort något fel. Snarare menar han att det är barnmorskan som inte skött sitt jobb."

Kommentar

SVT har beskrivit händelsen på ett felaktigt sätt. Genom att välja bort uppgifter som helt och hållet förändrar bilden av vad som har hänt är det långt ifrån en saklig beskrivning. Nämndens beslut kan knappast tolkas på annat sätt än att inslaget inte behöver vara korrekt om publiceringen saknar detaljerad information om vem det handlar om.

Spelar det då någon roll om sakuppgifterna ger helt fel bild av verkligheten när inget apotek pekades ut? Ja, av två skäl:

- För det första får tittarna en helt felaktig bild av sakläget. Det som hände på apoteket i Nacka var något annat än det som SVT berättade, och det visste SVT. Om det inte spelar någon roll om en händelse beskrivs på ett korrekt sätt eller inte, så kan ju SVT lika gärna hitta på

händelser som passar in i de vinklar som de vill förmedla, och behöver inte längre bry sig om vad som verkligen hänt.

- Genom de uppgifter som SVT lämnade var det enkelt att identifiera apotekaren. Han var i själva verket redan identifierad av tidningen Ottar, men genom SVT:s publicering fick historien en betydligt större spridning. Redaktioner kan inte komma undan ansvar när de publicerar tillräckligt med uppgifter för att tittare med de ledtrådar som ges enkelt kan hitta kompletterande uppgifter och identifiera företag och personer.

Här kan det även vara lämpligt att än en gång återge vad GRN själv säger om vad saktighet innebär:

Uppgifter som är av betydelse ska vara korrekta. Inslag får inte vara vilseledande, till exempel genom att betydelsefulla uppgifter utelämnas. Om programföretaget har gjort en rimlig kontroll före sändning och uppgifter senare visar sig vara felaktiga, så strider inte inslaget mot kravet på saktighet. En felaktig sakuppgift måste dock alltid rättas när det är befogat.